

Tóth Ferenc és Zágorhidi Czigány Balázs

(szerk.): *A szentgotthárdi csata és a vasvári béke. Oszmán terjeszkedés – európai összefogás. La bataille de Saint-Gotthard et la paix de Vasvár. Expansion ottomane – coopération européenne.* MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2017., 387 old.

2017 decemberében Szombathelyen, a Megyeháza dísztermében mutatta be a Magyar Történelmi Társulat Regionális Csoportja és a szerkesztők a helytörténeti, de országos és nemzetközi jelentőségű tudományos munkát.

Tóth Ferenc (MTA BTK Történettudományi Intézet tudományos tanácsadója) és Zágorhidi Czigány Balázs (a Vasvári Múzeum igazgatója) történészeknek köszönhetően 2001 óta több konferenciára, rendezvényre került sor a XVII. század nagy katonai vállalkozásának, a törököt kiűző háború előestéjének, főpróbájának is nevezett 1663/64-es háború fontos katonai eseménye, a Szentgotthárd mellett lezajlott ütközet és a Vasváron megkötött béke helyszínein.

2014-ben, a jubileumi évben Szentgotthárdon és Vasváron került sor arra a két napos nemzetközi konferenciára, ahol a hadtörténet, a régészet, a diplomáciatörténet, sajtótörténet jeles hazai, francia és török kutatói újra ráirányították a figyelmet, és hoztak újat a korszak forrásainak feltárásában és a kutatásban. A szakmai előkészítés az MTA Történettudományi Intézet, a HM Hadtörténeti Intézet és a Vasvári Múzeum illetve a Nantes-i Egyetem és a párizsi Sorbonne Egyetem együttműködésével valósult meg.

A megjelent kötet a két helyszínen elhangzott előadások tanulmányokká bővített változatait adja közre. Kettősséget mutatnak tematikusan és nyelvben is. A francia nyelvű tanulmányokhoz magyar nyelvű összefoglalók készültek, a magyar nyelvű tanulmányok végén francia összefoglalók segítik a szövegek megértését. Tematikusan a tanulmányok nagyobb része magához a háborúhoz és a szentgotthárdi csatához kapcsolódik. Külön blokkban találjuk a békekötés korabeli diplomáciáját, a hozzá vezető út lépéseit és jelentőségét elemző munkákat.

A tanulmányok sorát Fodor Pál indította. A neves turkológus, az MTA BTK főigazgatója az Oszmán Birodalom XVII. századi változásainak vizsgálatában kiemelte, hogy az 1660-as évek elején indított hadjáratok okai főleg politikaiak, geopolitikaiak. Az oszmán konszolidáció eredményei szerepet játszottak abban, hogy több évtizedes szünet után nagyobb erejű oszmán támadásokat kellett elhárítani Magyarországon, így Szentgotthárdnál is.

Igazi kuriózumnak számított a török kutató Özgür Kolcak – istambuli egyetemi tanár elemzése az oszmán állam viszonyairól. Fodor Pálhoz hasonló következtetésre jutva emelte ki, hogy az oszmán haderő, a konszolidáció eredményeként 1606 óta először nagyobb hadjáratot indított, de erre az időszakra hadügyi átalakulás is történt. A gyalogság arányának jelentős növekedése a lovassághoz képest talán a legfontosabb.

Sugar Balázs ugyancsak oszmán oldalról vizsgálja az 1664-es hadműveleteket. Már a tanulmány címe – Kisiklott Fazil Ahmed hadjárata – is jelzi, hogy a hadi célok és eredmények tekintetében török szempontból az egyetlen haszon Kanizsa térségének konszolidálása, miközben északon értékes területek veszttek el. A tanulmány ugyanakkor Zrínyi kiemelt érdemének tartja, „paradox módon”, az ország megmentését a teljes pusztulástól.

Jean Bérenger és Czigány István tanulmányai a Habsburg Birodalom és az európai viszonyok szemszögéből elemezték a háború időszakát. A francia kutató kiemelte azt, hogy I. Lipót oszmán politikáját a keleti lépések mellett már a nyugati orientáció is befolyásolta. A békekötés körülményeinél, értékelésénél különösen érzékelhető lesz majd. A magyar hadtörténész ugyanakkor a korabeli röpiratok információit is elemezve arra a következtetésre jutott, hogy Montecuccoli hadjáratai közül az 1661-es nem tekinthető akkora kudarcnak, ahogy a történeti munkák értékelik. Erdélyben a megszerzett támaszpontokat megtartották, ezzel Várad elvesztését ellensúlyozták, ami alap lett az oszmánokkal folytatott tárgyalásokon.

Több tanulmány foglalkozott a franciák katonai szerepével.

Yann Lignereux XIV. Lajos magyarországi katonaságának létszámát 6000 főre teszi. Példát hoz arra is, hogy a magyarországi hadszíntér után 1665-ben Casignon ezredét Amerikába vezényelték. A francia politikai, katonai tervek egyik része az oszmánok elleni harcban való részvétel.

Jean Garapon elemezte Coligny–Saligny parancsnok életpályáját és a szentgotthárdi csatában való részvételét. Ehhez alapvető forrásként emlékiratait használta fel. Hasonlóan értékes munka Charles de Maistre – Pascal Arnoux által elemzett – útleírása. Ez a mű a szentgotthárdi csatának is értékes forrása a helyszín, az időjárási viszonyok részletes leírásával, de jellemzést adott a keresztény és az oszmán katonaságról, külön kiemelve a francia katonák dicsőségét.

Tóth Ferenc külön tanulmányt szentelt a kötetben Lotaringiai Károly 1664 előtti pályájának, és kiemelte a hadvezér és katona francia emlékhelyeinek magyarországi, szentgotthárdi vonatkozásait. A történész gondozásában 2017-ben Párizsban megjelent Lotaringiai Károly herceg magyarországi hadjáratairól írt naplójának kritikai kiadása is, ami további kutatások alapja lehet.

Nagy Levente Montecuccoli és Szentgotthárd, ezen túlmenően a magyarok kapcsolatát elemzi és hoz újat következtetéseiben. Kitér a Zrínyi–Montecuccoli vitára is. Perjés Géza véleményéhez hasonlóan úgy véli, nem hadászati, inkább politikai, személyes ellentétek voltak. Az ellentétek hátterét a szerző a Habsburg-udvar belső vezetői csoportjaiból eredezteti, felerősödésüket a propagandának tulajdonítja.

Ide kapcsolható Hausner Gábor *Változó Zrínyi-képeink* című tanulmánya is. Ebben a mai Zrínyi-kép egy horvát, magyar, európai katonáé és politikusé, akinek lehetőségei terveihez képest korlátozottak voltak. Mára költői és írói életműve értékelődött fel.

Négyesi Lajos tanulmánya a csataterkutatás újabb eredményeit összegezte. A kutatásban az egyik kiemelt kérdés a szentgotthárdi csata helyszínének azonosítása és a harcokhoz kapcsolódó tárgyi anyag feltárása. Megkönnyítik a kutatást a részletes ábrázolások. Konkrét elemzést kapunk Zrínyi-Újvár feltárásának lépéseiről, eredményéről azzal a céllal is, hogy a további szentgotthárdi feltárás – osztrák kutatókkal együttműködve – összevethető lesz.

G. Etényi Nóra a kommunikáció és a propaganda oldaláról vizsgálja a német sajtó tükrében a háború eseményeit. A röplapok nagy száma, a sajtóanyagok tartalma alapján kiemelte a szerző, hogy intenzív propaganda kísérte a háborút.

Pálffy Géza, a koronatorténét kutatója arra a kérdésre keresett választ, hogy hol volt a korona a háború idején. A választ egy új, eddig ismeretlen forrás, I. Lipót emlékirata adta meg. A tanulmány ennek alapján korrigálta eddigi ismereteinket.

A kötet három tanulmánya vizsgálja konkrétan a béke kérdését.

Jean-Pierre Bois a korabeli diplomácia átalakulását elemezte, nagyobb időkeretben adott kitekintést a vesztfáliai békétől a XIX. századig. Vasvárt az egyensúly békéjeként jellemezte.

Tóth Hajnalka, a szegedi kutatóprogram munkatársa vázolta fel a békéhez vezető utat és lépéseket 1662 és 1664 között.

R. Várkonyi Ágnes tanulmányát egy lényeges megállapítással kezdte: „Tudjuk, hogy a történelem kérdései – ha lényegbevágóak – makacsul tovább élnek, és nem hagyják nyugton az utódokat. A vasvári béke már a kortársakat is szinte jobban foglalkoztatta, mint a királyválasztás. A történetírók – magyarok és külföldiek – 350 éven át küzdöttek és vitakoztak a vasvári béke jobb megismerése, igazabb értelmezése érdekében, a felejtés és a tudatos torzítás ellenében.” A vasvári békét az újabb külföldi és hazai kutatás, a hadászati mellett politikai, diplomáciai megközelítésben kompromisszumos békeként értékelte.

A kötetet a szerzők és szerkesztők R. Várkonyi Ágnes professzor asszony emlékének ajánlották, aki 2014-ben – már súlyos betegen – Vasváron tartotta utolsó nyilvános előadását.

Formában és tartalmilag igényes kötet készült, ami a szerzők, szerkesztők, az MTA BTK TTI Információs Témacsoport munkáját dicséri.

A válogatott képanyag, metszetek, térképek, a kötet végén azok jegyzéke nem csupán illusztrálja a leírtakat, hanem alapja lehet további társtudományi kutatásoknak is.

A külső borítót a szentgotthárdi barokk templomnak a szentgotthárdi csatát ábrázoló kupola-freskója (Stefan Dorffmaister alkotása) díszíti.

Reméljük, a témában folyó kutatások folytatódnak, és eredményeik mielőbb – a szakmai közegegen túl – az oktatás területére és a történelem iránt érdeklődőkhöz is eljutnak. **Polgár Marianna**

Horváth Antal: *Az irányított gazdaság hatása a gazdatársadalomra 1939–1949. Sopron vármegye, Csepregi járás.* Szülőföld Könyvkiadó, Szombathely, 2017. 304 old.

A chernelházadamonyai születésű alkotó könyvének ötlete már a szülőfaluja történetéhez kapcsolódó levéltári kutatások során megszületett. Ugyanis a szerző már akkor sok dokumentumot átnézett, melyek a mostani mű témájához is rengeteg információt szolgáltattak.

A történelmi Sopron vármegyével foglalkozó könyvekben olvashatunk a Csepregi járásról, de ez az első könyv, mely teljes egészében e történelmi közigazgatási egységről szól. Az eseményeket behelyezi a vármegyei és országos képbe, s többször összehasonlítva mutatja be Sopron vármegye különböző járásainak adatait.

A mű első részében a Csepregi járást és gazdatársadalmát ismerteti a szerző. Majd körbejárja az állami beavatkozást, mely új jogszabályokkal már az I. világháború idején, hadigazdaságra átállva, fejadagokkal és jegyrendszerrel korlátozta a fogyasztást, s növelte a termelőktől történő elvonást. Ez kezdődött bejelentési kötelezettséggel, folytatódott zár alá vétellel, s önkéntes vagy kötelező felajánlással. Ha ez nem vezetett eredményre, következett az elszámoltatás és a rekvirálás, azaz a kényszerigénybevétel. A piaci folyamatoktól „elszakított termékelosztási rendszer magában hordozta az árak elszabadulásának, az infláció elszabadulásának veszélyét. Emiatt az állami beavatkozások minden esetben árszabályozásokkal kezdődtek”, melyek nem lehettek függetlenek a bérszabályozástól sem. E logika mentén, ha vázlatosan is, de bemutatja a szerző az I. világháborúval és az 1929–1933-as gazdasági világválsággal kapcsolatosan Magyarországon bevezetett intézkedéseket és azok hatását hazánk, s azon belül járásunk gazdáira.

A könyv fő részében a fenti gondolatmenet alapján részletesen kifejtett országos intézkedéseket ismerhetjük meg a Csepregi járás fennállásának utolsó évtizedéből. A jogszabályok végrehajtásáról a történelmi vármegyét illetően vázlatos, a járásra vonatkozóan viszont részletes képet rajzol a szerző. A korszakot két részre bontja. Az elsőben 1939-től 1945 tavaszáig, a másodikban 1945 tavaszától a Csepregi járás megszüntetéséig, 1950 elejéig tekinti át témáját. A gazdatársadalom próbált megfelelni az egyre szigorodóbb elvárásoknak, úgy, hogy próbálta megvédeni gazdasága és családja érdekeit. Az ország német megszállását követő Jurcsek-rendszer, majd a nyilas uralom alatti intézkedések „következmenye lett, hogy termelésük mértéke és a beszolgáltatási kötelezettségük ellentmondásaiból fakadóan a törpe- és kisbirtokosok és családtagjaik tömegesen kerültek a részben ellátottak közé”.

A földreform „a Csepregi járásban is az országosan jellemző arányban eredményezte a nincstelenek földhöz juttatását, miközben annál drasztikusabban csökkentette az árutermelő gazdaságok számát és különösen birtoknagyságát.” A háború okozta károk, a Vörös Hadsereg ellátása, a vágtható infláció, a közellátási és a jóvátételi kötelezettség s az ezekből fakadó elvonási rendszer miatt egyre nehezebb helyzetbe kerültek, elszegényedtek gazdáink. A tárgyalt időszak utolsó éveiben ehhez járultak még a kuláknak nyilvánítottak elleni „osztályharc”, a „kulákprés” módszerei, melyekkel egyre több földet ajánlattak fel ingyen az államnak. Ezeken, a tartalék földeken, s a termelőszövetkezeti csoportokba „beszervezett” kisbirtokosok által bevitt területeken megindult a közös gazdálkodás.

Horváth Antal munkája kitűnő szakkönyv, melyben az egykori járás minden településéről fontos információk találhatóak. Egyben jelentős kordokumentum is.

Sági Ferenc

Csurgai Horváth József (szerk.): *Az első 300 év Magyarországon és Európában. A Domonkos-rend a középkorban.* Alba Civitas Történeti Alapítvány, Székesfehérvár, 2017. 355 old.

Barna Gábor – Zágórhidi Czigány Balázs (szerk.): *A 800 éves domonkos rend Magyarországon. A középkori provincia felbomlásától a közelmúltig.* Szent István Tudományos Akadémia – Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény, Budapest–Vasvár, 2017. 227 old.

A domonkos rend 2016-ban ünnepelte megalapításának 800. évfordulóját. Ez alkalomból több konferenciát is megrendeztek hazánkban. Az elsőt 2016. november 2–3-án között Székesfehérváron, a Városi Levéltár és Kutatóintézetben tartották *Az első 300 év Magyarországon és Európában* címmel. Ezt követte 2016. november 4-én, Budapesten a Szent Domonkos Rend Magyar Tartományfőnöksége, a Szent István Tudományos Akadémia és a Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény közös rendezésében *A 800 éves domonkos rend Magyarországon* című. Mindkét konferencia előadásából tanulmánykötet született.

Az első munkában a rend középkori története került a középpontba a magyarországi megtelepedés kezdeteitől egészen az újkor hajnaláig. A tanulmányok híven tükrözik azt a sokszínűséget, amely a rend középkorát jellemezte. Az első írások a rend korai magyarországi történetét vizsgálják (Kertész Balázs: *A koldulórendek megtelepedése az „ország szívében”*; Szovák Kornél: *A domonkos irásbeliség első korszaka*; Zágórhidi Czigány Balázs: *A középkori magyar domonkos rendtartomány provinciálisainak oklevelei és pecsétjei*). A tanulmányok jelentős része foglalkozik a rend kimagasló középkori alakjaival, mint Árpád-házi Szent Margit (Deák Viktória Hedvig, Csepregi Ildikó, Péterfi Bence írásai), Magyar Boldog Pál vagy a stigmatizált Magyarországi Boldog Ilona története. De az olvasók érdeklődésére tarthatnak számot a renndhez kapcsolódó, az irásbeliség terjedéséről, az anyanyelvi domonkos irodalomról vagy a térítési kísérletekről szóló írások éppúgy, mint a rendi gazdálkodás vagy a középkori laikus vallásosság témakörei. Kuriózumként szerepel egy-egy régióntól távoli, a renndhez kapcsolódó történet is (Kovács Szilvia: *Domonkosok a közép-ázsiai Csagatáj Uluszban a 13. század második felében és a 14. század első felében*, illetve Ternovác Bálint: *Domonkosok Boszniában a rend megtelepedésétől a 14. század közepéig*). F. Romhányi Beatrixnak a rend késő középkori történetét bemutató írása már átvezet a következő kötet időszakába.

A második konferencián tizennégy előadás hangzott el a magyar rendtartomány történetéről a középkori provincia felbomlásától a domonkos rend rendszerváltás utáni újjászerveződéséig terjedő időszakból. A konferenciával azonos címet viselő kötet ezen előadások szerkesztett és bővített anyagát tartalmazza.

Zágórhidi Czigány Balásznak, a vasvári Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény vezetőjének, a kiadvány egyik szerkesztőjének előszavával indul a kötet. Tömören összefoglalja a rend magyarországi történetét, amelyből megtudhatjuk, hogy már az alapítás után röviddel megjelennek az első prédikáló rendi szerzetesek a Kárpát-medencében, és hamarosan az egyik legnagyobb szerzetesi közösséget építik fel. A török pusztítása eredményeképpen a magyar provincia megszűnt. Csak 1637-ben jelennek meg ismét a Nyugat-Dunántúlon, amikor megalapítják az első rendházat Szombathelyen. Egy rövid virágzást követően a jozefinista egyházpolitika újabb csapást mért a rendre, amely csak a XIX. század második felének reformtörekvéseitől nyert újabb lendületet, és adott neves személyiségeket a magyar egyháznak. Közülük is kiemelkedik Böle Kornél – a szombathelyi püspök, Böle András unokaöccse –, illetve Badalik Bertalan veszpremi püspök, a szombathelyi Szent Márton-templom korábbi plébánosa. A rövid összefoglalásból kiderül, hogy a rend középkori történetéről nagyon kevés forrás maradt fenn, így a konferencia előadásai is inkább az új- és legújabb kor eseményeire koncentrálnak. Az előszó összefoglalja a jubileumi év eseményeit is.

A tanulmányok közül több is szorosan kapcsolódik Vas megyéhez. Az elsőben Kiss Gábor a szombathelyi Szent Márton-templom domonkos kézre kerülésének történetét és a templom épületének

a rend általi átalakítását mutatja be alapos részletezéssel, függelékkel és rekonstrukciós rajzokkal. Ezt követi Veress Ferencnek a soproni domonkos templom építéséről szóló írása, amely rámutat a két templom felszerelésének, művészi alkotásainak kapcsolatára, hasonlóságára. A két templomot Batthyány Erzsébet személye is összeköti, aki mindkettőt anyagi támogatásban részesítette.

Pál Ferenc tanulmánya a domonkos rend és a szombathelyi egyházmegye XIX. századi kapcsolatát taglalja. A szerző a szerzetesrendek századbeli válságától indulva a reformokon át vezet az olvasót az egyházmegye szerzetesrendjeinek bemutatásán keresztül a domonkosoknak a helyi katolikus társadalom építésében betöltött szerepéig. Számos példán keresztül mutatja be, hogy a rend tagjai hogyan vettek részt a helyi közélet alakításában, a társadalmi problémák felismerésében és megoldásában. Külön érdeme a tanulmánynak a nőkérdés és a rend női ágának helyi történeti bemutatása.

Zágorhidi Czigány Balázs a készülő domonkos rendi névtár összeállításának módszertanát mutatja be és közöl részleteket a hiánypótló műből.

Gilányi Magdolna Böle Kornél domonkos szerzetes hagyatékának sorsát követte írásában, aki a szombathelyi premontrei gimnáziumba járt. Sokrétű tevékenysége révén az egyik legnépszerűbb egyházi személyiség volt kortársai között: országos hírű népszónok, a Credo katolikus férfiegylet alapítója, zarándoklatok vezetője, a Szent Imre-év és a budapesti eucharisztikus kongresszus szervezője, Árpád-házi Margit szentté avatásának promotora volt.

Ebben a kötetben is két tanulmány szól Szent Margitról, illetve ugyancsak kettő a domonkos rend kelet-magyarországi működéséről tudósít. Soós Viktor Attila az állambiztonsági iratok alapján mutatja be a kommunista évtizedekben illegalitásban élő domonkos rendi szerzeteseket, és azt a különös érdeklődést, amit az elnyomó államhatalom tanúsított a rend tagjai iránt. Történetüket 1945-től a '60-as évekig követhetjük nyomon. A rend női ágának a rend működésének felfüggesztése utáni történetét három nővér életén keresztül mutatja be Farkas Éva Imelda. Mindhárom élettörténet pontosan feltárja, hogyan tette lehetővé az elnyomó rendszer a szerzetesrendek működését. A történetek sok szállal kötődnek Vas megyéhez és Szombathelyhez, így a helyi egyháztörténet számára is fontos adalékokkal szolgálnak. A kötetet a jubileumi konferencián készült fotókból álló összeállítás, illetve a kötet címével azonos vándorkiállítás tablóinak képe zárja.

A konferenciakiadványok széleskörű áttekintést adnak a domonkos rend magyarországi történetéről. Belső arányaikban jól tükrözik azokat a korszakokat, amikor a rend virágzott vagy épp válságba került. A képekkel gazdagon illusztrált, igényes és magas szakmai színvonalú kiadványokat a szakmai és érdeklődő laikus közönség is haszonnal forgathatja.

Bakó Balázs